

**KOCÁN BÉLA: A régi Ugocsa vármegye helyneveinek
történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 55.
Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2022. (479 lap).**

A mai Kárpátalja területét számos államalakulat birtokolta több-kevesebb ideig. Az ezeréves magyar fennhatóságot a trianoni békedöntés után a csehszlovák éra, a Podkarpatszka Rusz követte egészen 1938–1939-ig, amikor is a terület újra magyar fennhatóság alá került. 1944-től a volt Szovjetunió része lett, majd a szovjet birodalom széthullása után, 1991-től napjainkig a független Ukrajna legnyugatibb megyéje (BARANYI 2009, CSERNICKSKÓ 2013: 18). E politikai sokszínűség erőteljesen rányomta az itt élők anyanyelvére, nyelvhasználatára is a bélyegét, hiszen a hatalomváltással sok esetben államnyelvváltás következett, s új nyelvpolitikai elképzelések érvényesültek.¹ E törekvéseknek köszönhetően Kárpátalja területén az államnyelvekhez igazodva a helynevek, a hivatalok és közigazgatási intézmények nevei, a hivatali ügyintézés tájékoztatói, a lakossági hirdetések stb. szintén több kisebb-nagyobb változást éltek meg.

A mai Kárpátalja területén a történelmi Magyarország hat vármegyéjének települései találhatóak meg. Az egykori Szatmár és Szabolcs vármegyéből csupán egy-egy település „rekedt” Kárpátalján, míg a nagyobb részeket Bereg, Ung, Máramaros és Ugocsa vármegyék adták.

A 21. században Kárpátalján is fellendültek a névtani kutatások, melyről átfogó képet tárnak elénk SEBESTYÉN ZSOLT Magyar helynévkutatás Kárpátalján, valamint KOVÁCS ANDRÁS Magyar személynévkutatás Kárpátalján című, a Névtani Értesítő 30. számában megjelent tanulmányai. A terület, a történelmi vármegyék helyneveinek szótári feldolgozása is eredményes. SEBESTYÉN ZSOLT 2010-ben publikálta Bereg megye helységneveinek etimológiai szótárát, majd 2012-ben Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótárát (Nyíregyháza, Ballasi Kiadó). 2014-ben pedig a SEBESTYÉN ZSOLT és ÚR LAJOS szerzőpáros Ungváron közreadta Ung megye helységneveinek etimológiai szótárát. E három kiadvány a mai Kárpátalja területének jelentős részét lefedi, s teljes részletességgel tárja elénk a három vármegye helységneveit, etimológiai vonatkozásait. Így Kárpátalja mai területének már csupán egy kis hányada, az egykori Ugocsa vármegye települései maradtak felderítetlenül. Ezt a hiányt Kocán Bélának A régi Ugocsa vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára című munkája pótolta, mely 2022-ben jelent meg a Debreceni Egyetemi Kiadónál. A kötet teljes egészében beleillik a korábbi három kiadvány alkotta egységbe, s túl is mutat azokon, hiszen

¹ E bonyolult problémakört a hely szűke miatt nem boncolgatom, de részletesen olvashatunk róla CSERNICKSKÓ ISTVÁN Államok, nyelvek, államnyelvek című monográfiájában (2013).

nem pusztán az egykori vármegye helységnévanyagának, hanem a teljes helynévállománynak a bemutatására vállalkozik.

A kötet a 13. századtól a középmagyar kor végéig (1772-ig) terjedő időszakra vonatkozóan adja közre a régi Ugocsa vármegye helynévanyagát, közel 12 ezer rekordnyi adatot, több mint másfélezer névcikkbe rendezve. A felvonultatott névállomány azonban még ennél is gazdagabb, hiszen a szerző a szótári anyagban az önállóan nem adatható, másodlagos nevekben szereplő alapneveket is az olvasó elé tárja. A különböző helynévfajták — településnevek, víznevek, tájnevek és mikrotoponimák — mellett pedig a forrásokban említett magyar nyelvű köznévi előfordulások is szerepelnek a szótár anyagában. A vármegye területe — mely napjainkban Ukrajnához és Romániához tartozik — az évszázadok folyamán többször esett át módosulásokon, így olyan nevek is szerepelnek a szótárban, amelyek által jelölt helyek e területmódosulásoknak köszönhetően csupán rövidebb ideig tartoztak Ugocsa vármegyéhez.

A szótár szócikkei a Magyar Névarchívum Kiadványai sorozat keretében megjelent történeti-etimológiai helynévszótárak szócikkszerkesztési gyakorlatát követik. Ennek megfelelően egyazon szócikkbe kerültek az azonos helyet jelölő, egy névelem meglétében vagy hiányában eltérést mutató névadatok (pl. *Farkasfalva* – *Farkasfalu* – *Farkasfala*), az ettől nagyobb fokú eltérést mutató azonos helyet jelölő alakokat viszont külön szócikkben találjuk (pl. *Csoma* – *Csomafalva*).

A szócikkekben a félkövérrel kiemelt címszó után a hely lokalizációja és az adatközlő rész található, itt az ó- és középmagyar kori adatok után a nevek továbbbélését jelezve 19–20. századi, valamint — főként a szerző élőnyelvi gyűjtéséből származó — a jelen kori népnyelvi használatot tükröző alakok is helyet kaptak. Ezt követi az etimológiai és névszerkezeti elemzés.

A címszók megadásakor a szerző jelzi a nevek továbbbélésének hiányából fakadó bizonytalanságot, s ugyanígy az egyetlen adattal álló nevek, valamint a latinizált alakban használt nevek esetében. Az adatközlő részben a nyelvi adatok betűhív formában, az írásváltozatoknak megfelelően és időrendi csoportosításban jelennek meg, szükség szerint a forrásszövegben jelzett szinonimitás feltüntetésével, illetve egyéb magyarázattal kiegészítve.

A szótár anyagában való könnyebb eligazodást, illetve a felesleges ismétlések elkerülését szolgálják a szócikkekben található utalások, ezek jelzik a nevek területi, illetve etimológiai, szerkezeti összefüggéseit. A külön szócikkben szereplő névvaltozatok összetartozását belső utalások mutatják. A bizonytalanul megállapítható címszavaknál, illetve a névbokrok alapjául szolgáló, névrendszertani alapon kikövetkeztetett, de önállóan nem adatható nevek esetében a szerző szintén utaló címszókat alkalmaz.

A kötet leginformatívabb, laikus olvasók számára is különösen jól használható része a nagyon részletes és szemléletes tíz térképmelléklete, melyek kihajtható

lapokon mutatják be Ugocsa megye település- és várneveit, folyó- és egyéb vízneveit, vízparti helyeinek névanyagát, domborzati neveit, határneveit stb.

Kocán Béla lenyűgöző alapossággal, tudományos igénnyel és részletességgel mutatja be Ugocsa vármegye helyneveit, annak történeti-etimológiai vonatkozásait a középmagyar kor végéig, ezáltal biztos alapot nyújtva a névanyag rendszertani elemzését közreadó, s a rendszertani kapcsolatok új dimenzióit bemutató 2017-ben megjelent monográfiájának (Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében). A szótár anyaga — a középmagyar koron túli névanyag beemelésével és a szerző élőnyelvi gyűjtéseiből származó adatokkal — ugyanakkor mintegy a munka folytatását is előrevetíti. A középmagyar kortól napjainkig terjedő időszak gazdag névanyagának teljes körű felgyűjtésével és elemzésével a vármegye névanyagának teljes története nyomon követhetővé válna, s mindez a vármegye történetéről is gazdagítaná az ismereteinket. Ennek a feladatnak az elvégzése különösen sürgető, hiszen ma már a 20. század eleji helynévadatok begyűjtése is sokszor csak másodlagos élőnyelvi forrásokból (például szülőktől, nagyszülőktől hallott elbeszélésekből) valósítható meg. Ezek felgyűjtése azonban egy-egy helynév denotációjának, névalakjának változását (akár eltűnését), élőnyelvi használatának kiterjedtségét, generációk közti átörökítettségét stb. tárhatja a kutatók elé, kitűnő alapul szolgálva a szocioonomasztikai vizsgálatokhoz. E munka ugyanakkor fontos leletmentésnek is tekinthető, s ezért remélhetőleg a közeljövőben sor kerül rá.

Irodalom

- BARANYI BÉLA 2009. *Kárpátalja*. Pécs–Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus Kiadó.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2013. *Államok, nyelvek államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- KOVÁCS ANDRÁS 2008. Magyar személynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő* 30: 203–211.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. Magyar helynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő* 30: 195–203.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó.
- SEBESTYÉN ZSOLT–ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára*. Ungvár, Autdor-Shark.

KARMACSI ZOLTÁN

ORCID: 0000-0002-1483-9750

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
karmacsi.zoltan@kmf.org.ua